

EMEK VE MÜLKİYET

EDİTÖR

İŞİL BAYAR BRAVO - HAMDİ BRAVO

FOL FİLOZOFLARIN GÖZÜNDEN

- BAŞKASI VE ŞİDDET *Editör: Işıl Bayar Bravo - Hamdi Bravo*
- EMEK VE MÜLKİYET *Editör: Işıl Bayar Bravo - Hamdi Bravo*
- HAKİKAT SONRASI –GÜÇ OYUNU OLARAK BİLGİ– *Steven Fuller*

IŞIL BAYAR BRAVO

Ankara doğumlu. Lisans ve lisansüstü eğitimini Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümünde tamamladı. Lisansüstü eğitimi sırasında Viyana Çevresi'nin bilimsellik ölçütünü incelediği yüksek lisans tezini ve Hegel, Marx ve Fukuyama'nın tarih felsefelerini incelediği doktora tezini yazdı. Hâlen Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmakta ve çalışmalarını epistemoloji, ontoloji ve dil felsefesi alanlarında sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *Tarihin Sonu Fikri ve Küreselleşme: Fukuyama'nın Hegel ve Marx Yorumu'nun Değerlendirilmesi* (2015); *Çağdaş Fransız Felsefesi* (Ed. Hamdi Bravo, Banu Alan Sümer ile, 2019).

HAMDİ BRAVO

İstanbul doğumlu. Lisans ve lisansüstü eğitimini Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümünde tamamladı. Lisansüstü eğitimi sırasında Collingwood'un tarih anlayışını incelediği yüksek lisans tezini ve Hegel ile Nietzsche'nin siyaset felsefelerini incelediği doktora tezini yazdı. Hâlen Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmakta ve çalışmalarını etik ve toplum felsefesi alanlarında sürdürmektedir.

Başlıca eserleri: *İnsanlığa Övgü* (2014); *Hegel ve Nietzsche'de Birey Toplum ve Devlet İlişkileri* (2015); *Çağdaş Fransız Felsefesi* (Ed. Işıl Bayar Bravo, Banu Alan Sümer ile, 2019); *Vicdanın Sessizliği* (2020); Martin Cohen, *Platon'dan Mao'ya Siyaset Felsefesi* (2020); John Locke, *Anlama Yetisinin Yönetimi Üzerine* (2021); Samuel Alexander, *John Locke Kimdir?* (2021).

GÖKHAN MURTEZA

Kırklareli Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesidir. *Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş* (2019); *Doğal Durum ve Devlet* (2020) kitaplarının yazarıdır. Siyaset Felsefesi ve İskoç Aydınlanma düşüncesi üzerine çalışmalar yapmaktadır.

FATMA DORE

Marmara Üniversitesinden doktorasını aldı. Doktora sonrası çalışmasını İngiltere'de Southampton Üniversitesinde tamamladı. Hâlen Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde siyaset felsefesi dersleri vermektedir.

ÇETİN TÜRKYILMAZ

Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. *Filozoflarla Düşünmek* ve *Bunalım Çağı: Kierkegaard, Marx ve Nietzsche* adlı iki telif kitabı ve M. Tanner'den yaptığı *Nietzsche* başlıklı bir çeviri kitabı vardır. Felsefe tarihinin çeşitli filozofları hakkında yazdığı çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

DOĞAN GÖÇMEN

Dokuz Eylül Üniversitesinde felsefe profesörüdür. Hamburg ve Edinburgh üniversitelerinde sosyal bilimler ve felsefe öğrenimi görmüştür. Farklı dillerde yayınları vardır. Türkçede birçok yazısının yanında 2015 yılında *Modern Felsefe* adlı kitabı yayımlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	11
İŞİL BAYAR BRAVO - HAMDİ BRAVO	
1	
ARİSTOTELES:	23
EMEĞİN SORUMLUSU OLARAK KÖLE, MÜLKİYETİN SAHİBİ OLARAK EFENDİ İŞİL BAYAR BRAVO	
2	
LOCKE DEVRİMİ:	45
EMEKSİZ MÜLKİYETTEN BİR 'HAK' OLARAK MÜLKİYETE GÖKHAN MURTEZA	
3	
JEAN-JACQUES ROUSSEAU:	67
DOĞA DURUMUNUN DIŞINDA; EMEK VE MÜLKİYET ÜZERİNE FATMA DORE	
4	
HEGEL:	98
EMEK/ÇALIŞMA KAVRAMI TEMELİNDE MÜLKİYET ÇETİN TÜRKİYILMAZ	
5	
KARL MARX'IN	121
EMEK VE MÜLKİYET KAVRAMLARI ÜZERİNE DOĞAN GÖÇMEN	
6	
ANARŞİZM:	148
P.J. PROUDHON ÖRNEĞİNDE MÜLKÜSÜZLÜK İDEALİ HAMDİ BRAVO	
DİZİN	176

GİRİŞ

IŞIL BAYAR BRAVO - HAMDİ BRAVO

Felsefe kavramlar üzerine düşünür, bunları inceler ve içeriklendirir. Filozofları birbirinden ayırt eden de birbiriyle ilişkilendiren de, odaklandıkları problemler kadar bunlara çözüm arayışında merkeze koydukları kavramlardır da. Hatta filozoflar, üzerine düşündükleri problemlerle değil, daha çok ilgilendikleri kavramlar ve bunlara kazandırdıkları içeriklerle tanınır ve anılır. Örneğin ‘idea’ deyince akla ilk Platon gelir; ‘tin’ deyince Hegel, ‘sürü’ deyince Nietzsche anımsanır. Bu sözcüklere ekledikleri kendilerine özgü içerikler onların isimlerini okurlarının zihninde özel kılar, ‘filozof’ sayılmalarını sağlar.

Felsefe tarihine baktığımızda pek çok kavramın yalnızca tek filozofun ilgi alanında kalmadığını görürüz. Hatta yalnızca felsefenin ilgi alanında da kalmamışlardır. Kimi kavramlar felsefe sayesinde düşünme konusu hâline gelmiş olsalar bile, farklı araştırma ve çalışma disiplinlerinin ortak nesnelere dönüşmüştür. Haklarında sayısız isim düşünüp kalem oynatmış, hâlen de oynatmaktadır. “Filozofların Gözünden” serisi hem birden fazla filozofu ilgilendirmiş hem de felsefenin ilgisinin diğer sosyal bilim alanlarıyla kesiştiği bu türden kavramlara odaklanmaktadır. Belli kavramları seçilen filozofların gözünden serimlemeye çalışacak hem felsefeciler hem de diğer sosyal bilim alanlarından araştırmacılar için anlaşılır kılmaya çalışacaktır. Bu sayede aynı kavramların belli sayıda ve bazen çok farklı dönemlere bazen de çok farklı toplumlara ya da kültürlerle ait filozoflar tarafından nasıl içeriklendirildiğini ve nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Aslında aynı kavramın birden fazla filozof tarafından nasıl içeriklendirildiğini serimlemek etkileycilik bakımından belli bir risk barındırır; özellikle de felsefeyle yeni yeni ilgilenmeye başlamış olanlar açısından. Gerek yazılı gerek sözlü felsefe öğretimiyle uğraşanlar şu durumu deneyimlemiştir: Tek filozofu anlatırken henüz öğrenci konumundaki felsefe okurunu ya da dinleyicisini etkilemek kolaydır. Filozofun içsel tutarlılığı ve bütünlüğü karşısındaki zihnini kendiliğinden avucunun içine alır, dışına kolayca çıkamayacağı bir ağ oluşturur, onun kavrayışını neredeyse büyüterek arzu ettiği doğrultuda yönlendirir. Belirli bir birikim ve uzmanlığa dayanarak yapıldığı takdirde, karşısındaki çok yerleşik bir önyargı eşliğinde alımlamıyorsa, hangi filozof anlatılırsa anlatılsın neredeyse hepsinde aynı etki görülür. Bu, okur ya da dinleyici açısından son derece konforlu bir durumdur. Alışık, idmanlı olmayan zihinler için tutarlılık ve bütünlük çelişki ve uyumsuzlukla kıyaslanamayacak değerlerdir. Bu nitelikleri felsefe tarihine mal olmuş her bir filozofun düşünceleri içerisinde yakalamak son derece kolaydır. Ancak aynı kavram hakkında farklı filozofların düşünceleri yan yana dizildiğinde gözler önüne serilen çeşitlilik, hatta daha ötesi zıtlıklar ve tutarsızlıklar genelde felsefenin bir zayıflığı olarak algılanır. Felsefeye ilgisi belli bir filozofun ötesine geçip kısmen de olsa felsefe tarihine yönelen kimselerin gözünde felsefenin değeri başlarda belli bir süre sarsıntıya uğrayıp azalmaya başlayabilir. Aynı problemlere getirilen çözümlerin, aynı kavramlara yüklenen içeriklerin, aynı kavramlar arasında kurulan ilişkilerin çeşitliliği kafaları karıştırır, zihinsel huzuru bozar ve yorar. Aynı gerçekliğe bakıp farklı yargıların dile getirilebileceğini kabullenmek ciddi ve uzun süreli bir düşünme deneyimi gerektirir. Bunu henüz yaşamamış kişiler için kendi zihinlerindeki zorlanma, kolayca felsefenin bir kusuru gibi algılanır. Filozofları birbirinden ayırt eden, hatta insanlık için önemli figürler kılan kendilerine özgü düşünceleri hem felsefenin hem de filo-

I
ARİSTOTELES:
EMEĞİN SORUMLUSU OLARAK KÖLE, MÜLKİYETİN
SAHİBİ OLARAK EFENDİ

IŞIL BAYAR BRAVO

Felsefe tarihine bakıldığında emek ve mülkiyet kavramlarını ele alan ilk filozoflar Platon ve Aristoteles'tir diyebiliriz. Hatta *Devlet*'te özellikle koruyucu sınıfı anlattığı kısımlarda mülkiyet konusuna ayrıntılı olarak değinen, bu sayede de bu bölümde konu edineceğimiz Aristoteles'in kendisini eleştirerek oluşturduğu mülkiyete ilişkin düşüncelerini biçimlendiren kişi Platon'dur. Bu nedenle Aristoteles'in bu konudaki düşüncelerini anlatırken Platon'dan bahsetmek, kimi düşünceleri bağlamına oturtmada hem yararlı hem de gereklidir.

Bu kavramlara ilişkin bize kalan düşünceleri ve yazıları ahlak, bilgi, varlık, sanat gibi alanlardakilerden görece az olsa da, her iki filozofun da mülkiyet ile erdem ve mutluluk arasında bir ilişki gördüklerini rahatlıkla ifade edebiliriz. Onlara göre mülkiyet hakkı bireyleri ve nesneleri içeren yasal ve ahlaki ilişkilerle ilgilidir (Becker, 1977, 21).

Platon *Devlet*'te ortak mülkiyetin, toplumun ortak iyisini korumak için gerekli olduğundan söz eder:

–[B]irleştiren şey sevinç ve acı ortaklığı değil midir? Bütün yurttaşların aynı kazanç ve kayıplara mümkün olduğu kadar birlikte sevinip üzülmeleri birleştirmez mi onları?

–[Y]urttaşların 'benim', 'benim değil', 'bana yabancı' derken bu sözlerle ayrı ayrı şeyleri anlamaları değil mi?

–Yurttaşların çoğunun aynı şeye 'benim', 'benim değil' demesi en iyi devlet düzenini göstermez mi?¹

¹ Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1985, 462 b-c.

Aristoteles de mülkiyet ile erdem arasında sıkı bir ilişki olduğunu düşünür ve özel mülkiyetin sağduyu ve sorumluluk gibi erdemleri geliştirdiğini söyler.² Ancak her iki düşünür de çok fazla mülk sahibi olanın ve hiç mülke sahip olmayanın, yani çok zengin ile çok fakirin erdemi olmadığı konusunda da hemfikirdir. Bu nedenle Platon'a göre tüccarın erdeminden söz edilemez. Aristoteles'e göre de paradan para kazanma yoluyla servet sahibi olanların toplumun erdemini bozma potansiyelleri nedeniyle tehlike arz ettiklerinin farkında olunması gerekir.

Hem Platon hem Aristoteles mülkiyet edinmenin erdem ve mutlu yaşamla ve toplumun sınıflarının düzenlenmesiyle bağı üzerine düşünmüş olsalar da mülkiyet ve emek bağlantısını daha az ele almışlardır. Mülkiyet ile emek arasındaki ilişkiyi anlamak için iki filozofun toplumu nasıl tasarladıklarına bakmak gerekir.

Platon'a göre toplum işçiler, askerler/koruyucular ve yöneticiler olmak üzere üç sınıftan oluşur. Mülkiyete sahip olma işçi sınıfı için geçerlidir. Mülk sahibi olma hakkı soysuzlaşmaya yol açtığından, asker ve yönetici sınıf bu hakka sahip değildir. Ancak üretimde yer almasalar da üretilen ürünlerden ve bu yolla edinilen ayrıcalık ve kolaylıklardan yararlanma hakkını ellerinde bulundururlar. Toplumun varlığının tesis edilmesi ve devamı için ihtiyaçların karşılanması elzem görülse de, buna hiç katkıda bulunmayan asker ve yöneticilerden oluşan üst sınıflar, işçilerden oluşan üretici sınıfı küçük görür.³

Üretici sınıfın içinde yer alan çiftçileri ve köleleri Aristoteles de küçümser. Hatta biraz daha ileri giderek insanların doğaları gereği efendi ve köle olarak en başta ayrıldıklarını söyler. Üretmek, çalışmak bedeniyle iş gören kölenin özelliğiyken akıl sahibi olmak nedeniyle yönetmek efendinin özelliği olarak karşımıza çıkar. Çalışmasa da, köleleri

² Aristoteles, *Politics*, ed. and tr. by Ernest Barker, Oxford: Oxford University Press, 1958, 1263a.

³ Platon, *Devlet*, 2. ve 3. Bölüm.

DİZİN

A

Acemoğlu 51, 52, 65
acı ortaklığı 23
açgözlülük 89
adalet 40, 41, 91, 125, 159, 173
adaletsizlik 159
adil: ~ mülkiyet hakkı 91; ~ paylaşım 122
ahlak 23, 40, 107, 112, 125, 145, 153, 154, 155, 156, 157, 174
ahlaki: ~ birlik 40; ~ gelişim 55; ~ ilişkiler 23; ~ değişim 55
ahlaksal ilkeler 157
ahlaksallık 110, 156
aile(ler) 36, 70, 107, 112; ~ çevreleri 70
akıl: ~ yürütme 26, 31, 69, 165; ~ yürütme yeteneğinin gelişmesi 69; ~a uygun doğa yasası 58
aldatma eylemi 73
alışkanlıklar 87
altın çağ 96
anarşist: ~ düşünceler 149; ~ zaman 149
anarşizm 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 171, 174, 175; ~in popülerliği 149
angarya 53
antik: ~ tiyatro 162; ~ Yunan 25, 49, 63, 106, 132; ~ Yunan gelenekleri 49; ~ Yunan kültürü 49; ~ mülkiyet biçimleri 131
arazi: ~ kaybı 72; ~ mülkiyeti 72; ~ talepleri 92
Aristoteles 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 50, 63, 65, 106, 113, 119, 120, 121

Aristotelesçi etki 106
artı-değer 123, 168
artı-ürün değiş tokuşu 137
arzu(lar) 37, 78, 79, 86, 149; ~ın dengesi 81
askeri güç 49
aslı özgürlük 71
aşırı: ~ eşitsizlik 68; ~ servetler 93; ~ üretim 109
aşk duygulanımları 70
avcılık 30, 32; ~ bilgisi 30
Avineri, S. 110, 117, 118, 120
Avrupa felsefesi 135
ayaklanma 136
ayaktakımı 108, 109, 110
Aydınlanma: ~ Çağı 67; ~nın kozmopolitan tını 67; ~ ruhu 67
aylaklık 68

B

babalık 62, 63
balıkçılık 32
bastırılan ayaklanmalar 53
Batı Avrupa tarihi 54
beden 26, 28, 30, 31, 50, 57, 82; ~ gücü 31; ~in işçiliği 46, 57, 60
bedensel: ~ egzersiz 81; ~ güç 27; ~ yetenekler 117
bencilik 154
bencillik 36, 103
ben-merkezcilik 154
biçimlendirme 114, 115, 116
bilgelik 37, 39
bilgi 4, 23, 30, 31, 49, 67, 148
bilimsel sistem 99
bilinç 104, 118
bireyin enerjisi 132
bireysel: ~ çıkar ve ilgiler 111; ~ emek

- güçleri 145; ~ mülkiyet 118, 132; ~
otonomi 107; ~ yaşamlar 84
- birinci doğa 128
- birlik ilkesi 33
- boş eğlenceler 94
- burjuva 46, 143
- bütünlüklü: ~ hakikat 99; ~ sistem
98
- büyücülük 48
- büyük: ~ devrim 71; ~ suçlar 37
- C
- canlı emek kapasitesi 140
- cilacılık 84
- Copleston, Frederick 40, 67, 74
- Cousin, Victor 164, 165
- Ç
- çalışanın yoksulluğu 169
- çalışma zorunluluğu 73
- çeşitli sanatlar 83
- çokluk: ~ alanı 106; ~ fikri 33; ~
ilkesi 33
- D
- davranış biçimleri 153
- dayanışma 33, 34, 59, 107, 110,
119, 153, 156, 158, 173
- değer verme 83
- değerli emek 83
- değişim-değeri 32, 126, 140, 143;
~ne dayalı üretim 141
- değiş-tokuş: ~ piyasası 140; ~ usulü
32
- demokrasi 63
- derebeylik(ler) 52, 133
- Destutt de Tracy 163, 164
- devlet(ler) 23, 24, 30, 32, 33, 34, 35,
37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 47,
48, 49, 50, 56, 62, 63, 64, 65, 67,
73, 74, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 95,
96, 109, 110, 112, 122, 144, 121,
146, 149, 150, 151, 152, 153, 154,
158, 174, 175; ~ adamlığı 32; ~
aşaması 110; ~ aygıtı 152; ~ dışı
ilkeler 151; ~ düzeni 23; ~i kurma
güdüsü 89; ~in gerçek gücü 92; ~in
güvenliği 37; ~in hizmeti 91; ~in
kökeni 64; ~in sınırı 39; ~in yapısı
33, 64; ~ kurma fikri 40
- devretme durumu 114
- dış: ~ doğa 128; ~ dünya 49
- dışsallaştırma 116, 117
- dil 55, 129; ~ gelişimi 55
- din 39, 153, 154
- diyalektik: ~ hareket 99, 100, 107,
118; ~ kavrayış 100
- doğa 27, 33, 42, 56, 57, 58, 64, 65,
69, 70, 75, 77, 79, 88, 89, 91, 99,
101, 122, 125, 126, 127, 128, 129,
134, 136, 138, 143, 152, 161, 169,
170; ~ durumu 75, 77; ~nın kanun-
ları 164; ~ yasaları 35, 64, 75; ~yla
ilişkilenme tarzı 137
- doğal: ~ durum 57, 65; ~ durum tas-
viri 57; ~ eşitlik 84; ~ haklar 64,
65; ~ ihtiyaçlar 83; ~ insan 68, 69,
71, 75, 76, 77, 78; ~ insan hakkı
76; ~ insanın ihtiyaçları 69; ~ irade
153; ~ kategori 126; ~ koşullar
127, 138; ~ köle 25, 26; ~ kölelik
28; ~ laboratuvar 137; ~ mantıksal
yasalar 55; ~ üretim koşulları 133;
~ özgürlük 77, 85, 87; ~ toplumsal
kategori 126; ~ üretim koşulları
138, 142; ~ verimsizlik 166; ~ ye-
tenekler 35
- Doğu komünü 136
- dolayım ilişkisi 103
- dostluk bağı 106
- duygusallık 67
- dünya yurttaşlığı 29
- dünyevi işler 49
- dürtüsel etkenler 26
- dürüstlük 82; ~ten yoksunluk 80
- düşünce: ~ akımı 67; ~ tarihi 47, 67
- E
- ebeveynlik 34
- edim 36, 101, 126
- edinilmiş mülkler 48
- efendi: ~ topluluğu 30; ~ köle diya-
lektiği 134; ~ köle ilişkisi 135
- efendilik 30, 31; ~ etme 30
- egemen(ler): ~ güç 90; ~in öğretileri
153; ~ varlığın iradesi 91

egoizm 107
eğitim 37, 40, 70, 97, 153
ekolojik sorunlar 127
ekonomik: ~ bağımlılık 68; ~ deter-
minizm 125; ~ ilişkiler 41
ekonomi politik 122, 123, 140
el koyma hakkı 117
emek: ~ arzı 53; ~ değer teorisi 122;
~ in nesnel koşulları 127, 137; ~in
toplumsal yönü 82; ~ kapasitesi
144; ~ meselesi 83; ~ sermaye ilişki-
si 138; ~ süreci 111, 113; ~ ürünü
112; ~ zaman 145
emekçinin öznelliği 127
emeksiz mülkiyet 53
en iyi yönetim biçimi 38
endüstri 47
endüstrileşme 108
endüstriyel üretim 108
erdem(ler) 23, 24, 25, 37, 38, 39, 41,
48, 124, 156
erdemli yurttaş 38
eski dünya 141, 142
eşit özgürlük 92
eşitlik(ler) 64, 77, 84, 88, 92, 149,
151, 156, 159, 160, 161, 173
eşitlikçi dayanışma ilkesi 158
eşitsizlik kanunu 74
eşkıyalık 32
etkin yaşam 102, 106
ev: ~ idaresi 31; ~ yönetimi 32
evrensel ölçütler 104
evrenselleşmenin potansiyelleri 142
evrensellik 157
eylem 27, 101, 102, 113, 129, 148,
156
ezeli-ebedi doğa koşulu 127

F

felsefe 4, 23, 39, 43, 45, 48, 49, 67,
70, 74, 81, 96, 97, 98, 121, 125,
128, 135, 137, 146, 147, 154, 161,
175; ~ tarihi 23, 45, 48
felsefi hukuk bilimi 113
feodal: ~ sistem 52; ~ tarımsal düzen
54; ~ yapı 53
fetih 28, 136
Fichte 106

Filmer 62, 63
Sör Filmer, Robert 62
fiziksel: ~ fayda 81; ~ görünüşler 81;
~ ihtiyaçlar 69
form verme 115
formel yasalar 112
Fourier, Charles 121

G

gayrimenkul yapılar 47
geleceği öngörme güçleri 48
geleneksel devlet 96
genel: ~ irade 90, 91, 94, 150; ~ siya-
set felsefesi 55
gerçek: ~ mülkiyet 56; ~ tarih 136
gizli polis 150
göçebelik 32
görelî özgürlük 133
görgü kuralları 87
görünür emek 60
gösteriş merakı 87
Grotius 161, 162
güç ve iktidar kavgaları 136
güçlü bürokratik yapı 151
günlük dil 135
güvenlik 49

H

hak: ~ anlayışı 55; ~ iddiası 45
hakikat 98, 99; ~in hakiki biçimi 98
hakiki: ~ eşitlik 88; ~insan 79
halk: ~in ihtiyaçları 94; ~in rızası 94
Hampsher-Monk, Ian 67, 69, 70, 72,
73, 97
hayvanların bakımı 115
haz 35, 36, 122, 125, 127, 134, 136,
145, 146, 156; ~ kaynağı 35
heba etme sınırlaması 58
Hegel 41, 42, 43, 98, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113, 114, 115,
116, 117, 118, 119, 120, 121, 122,
125, 134, 139, 144, 146, 151, 152,
164, 174; ~in sistemi 98, 110
Herakleitos 144
Hesiodos 121
hırsızlık 72, 125
hiyerarşik: ~ düzen 30; ~ yapılar 48

- Hobbes 56, 57, 58, 62, 65, 67, 97, 122, 142, 146, 152, 174
- Huberman, Leo 50, 51
- hukuk 76, 112, 113, 115, 117, 122, 134, 153, 154, 161; ~ felsefesi 112; ~ sistemi 134
- hukuksal: ~ ilişkiler 113; ~ özne 113
- hükümet biçimi 150
- İ**
- içgüdü 154, 156
- içsel ahlaksallık 154
- idea(lar) 99, 101; ~ dünyası 49; ~ teorisi 49
- ideal: ~ devlet 29, 41; ~ dünya 149
- ideoloji(ler) 148, 150, 151, 153, 154
- ihraz hakkı 162, 163, 164
- ikinci: ~ doğa 128; ~ serflik 53
- iktisadi düzen 92
- iletimsel düzen seviyesi 125
- ilişkiler düzeni 125
- ilk: ~ birikim 123, 124, 135, 136; ~ birikim kuramı 135; ~ birikim teorisi 123; ~ günah 123; ~ içgüdüsel hayvani emek biçimleri 130; ~ sosyalleşme 69; ~ toplum 68
- ilkel: ~ koşullar 61; ~ masumiyet 75; ~ monarşi 48; ~ sosyalleşme tohumları 70; ~ topluluklar 47
- İngiliz: ~ Hukuku 55; ~ siyasal kurumları 55
- İngiltere Parlamentosu 52
- insan(lar): ~ doğası 153; ~ dünyası 101, 107, 118, 157; ~ gelişimi 149; ~ in doğal hâli 153; ~ in güçsüzlüğü 78; ~ in mülkiyeti 60; ~ in özgürlüğü 46, 128; ~ in sosyalleşmesi 70; ~ in temel güdüleri 76; ~ in toplumsal içgüdücü 154; ~ in varolma koşulları 133; ~ ilişkilerinin tarihi 47; ~ in arzuları 36; ~ mutluluğu 48; ~ soyu 48, 57; ~ toplulukları 47, 48; ~ toplumları 55; ~ türü 75
- insanlık 49, 57, 59, 61, 63, 74, 121, 136, 142, 143, 152, 157, 158; ~ in genel mutluluğu 74
- irade 67, 89, 90, 91, 94, 113, 130, 134, 135, 164, 165
- iş: ~ birliği 86; ~ bölümü 54, 60, 85, 170
- işçi sınıfı 24
- işçilik 46, 54
- işgücü kitlesi 123
- itidal 79, 84
- iyi: ~ edim 36 ; ~ yaşam kurma ideali 40
- iyilik(ler) 41, 78, 156
- iyimserlik 67
- K**
- kabile ortaklığı 124
- kamu: ~ hizmetleri 36; ~ yararı 94
- kamulaştırma 92, 95
- kamusal ayinler 39
- kanunlar 53, 74
- kapitalist: ~ birikim 123; ~ toplum formasyonu 138; ~ toplumun fizyonomisi 123; ~ üretim 122, 123, 124, 131, 141; ~ üretim biçimi 122, 123, 140; ~ üretim tarzı 133, 140; ~ varolma tarzı 122
- kapitalizm 54
- kara ölüm 53
- karşılıklı: ~ emek süreci 103; ~ etkileşim 105; ~ tanınma ve gereksinimler 119; ~ yarıdlaşma 111, 153
- kavrama 114
- kendi: ~nde tutma 100; ~ni geliştirme kapasitesi 69; ~ sahipliğine alma olgusu 114
- kent: ~ ilişkileri 133; ~ yaşamı 133
- kentleşme 133
- keyfi edimler 110
- kırsal toplum 96
- kişilerarası özgür ilişkiler 119
- kişilik hakları 64
- kişinin arzuları 79
- kişisel: ~ haklar 91; ~ mülkiyet 61
- klan ortaklığı 132
- klasik Alman felsefesi 131, 134
- kol emekçisi 38
- korporasyon aşaması 110
- korsanlık 32
- korumacılık 152
- koruyucu sınıf 23, 33
- köleleri yönetme yetkisi 26

kölelik 25, 26, 28, 29, 30, 31, 72, 81, 119, 125, 133; ~in doğası 28
köy 83, 129, 131, 132
köylü: ~ ayaklanmaları 53; ~ direniş-
leri 53
Kropotkin 149, 153, 156, 157, 174
kullanım: ~ araçları 71; ~ değer(ler)
i 32, 61, 116, 126, 140, 143; ~ de-
ğerinin değişim-değeri 140; ~ de-
ğerleri üretme 126; ~ hakkı 158,
171, 172
kuraklık 59
kurumsal siyasal yapı 45
kusurlu insan doğası 36
küçük serbest toprak mülkiyeti 136
kültürel evrenselleşme 142

L

Leibniz 134, 146
liberal dünya görüşü 46
liberalizm 152
Locke, John 46, 47, 48, 55, 56, 57,
58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
88, 91, 111, 112, 117, 120, 121,
122, 125, 136, 139, 146, 164, 166,
174; ~un mülkiyet anlayışı 55

Lukacs, Georg 126

Luther, Martin 121

lüks mallar 93

Lykurgos 95

M

madde-değişim süreci 127

maddi: ~ dünya 49; ~gereksinimler
86; ~ servet 46; ~ yaşam olanak-
ları 42

maden sanayisi 71

mal: ~in kullanım değeri 32; ~in yar-
arlılığı 116

maliye 94

mantıksal soyutlama 62

Marx 41, 42, 43, 67, 69, 97, 104,
106, 116, 117, 120, 121, 122, 123,
124, 125, 126, 127, 128, 129, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 140, 141, 142, 143, 144,
145, 146, 147, 167, 174

medeniyet öncesi doğal insan 56

mekânsal: ~ koşullar 142; ~ evren-
selleşme 142

meşru yönetim 159

meta 123, 126, 139, 143; ~ fetişizmi
143

metal işçilik 72

mevcut siyasal durum 149

miras hakkı 165, 173

modalar 87

modern: ~ Alman felsefe gelene-
ği 135; ~ çalışma koşulları 81; ~
devletin faydası 109; ~ dünya 141,
142; ~ ilişkiler 139; ~ insan 68, 69,
78, 79, 80; ~ kapitalizm 54; ~ prak-
tik felsefe 121; ~ tip 71; ~ toplum
108, 119, 121, 142; ~ toplumsal
ilişkiler 142; ~ toplum yapısı 108;
~ üretim biçimi 142; ~ üretim tarzı
140, 141

monarşiler 63

Morus, Thomas 121

mutlak: ~ değer 117; ~ iktidar yok-
luğu 149; ~ temellük 114; ~ idea
99, 101

mutlakiyetçilik 62, 64

mutlu: ~ olma becerisi 80; ~ yaşam 24

mutluluk 23, 77, 78, 80, 82, 86, 156
mülk: sahibi 53, 73, 172; ~ sahibi
olma hakkı 24, 88; ~ ün kullanımı
aşamaları 116

mülkiyet 3, 4, 5, 24, 25, 34, 36, 37,
45, 50, 56, 63, 87, 89, 111, 112,
118, 120, 135, 144, 156, 157, 158,
159, 160, 161, 162, 163, 164, 165,
166, 167, 168, 169, 171, 172, 174;
~ biçim(ler)i 131, 132; ~ duygusu
47; ~ edinimi 48, 58, 60; ~ edinme
33, 49, 64, 159; ~ edinme hakları
64; ~ edinme yolları 33; ~ hak(lar)
ı 23, 25, 48, 52, 55, 56, 57, 65, 91,
158, 159, 160, 161, 162, 163, 164,
168, 170, 171, 172, 173; ~ iddiaları
73; ~ iddiası 45; ~i edinme hakkı
64; ~ ilişkileri 51, 114, 124, 132;
~in ilk biçimi 124; ~in kamulaştır-
ılması 94; ~in sınırları 58; ~in soy-
yut belirlenimi 118; ~in yozlaştırıcı
etkisi 49; ~ olgusu 118; ~ sahibi

olma 31, 38; ~ sahipliği 48, 50; ~ sorunu 88, 89; ~ tasarımı 115; ~ türleri 56, 61; ~ yönetimi 32
mülkiyetçi ilişki 139
mülkiyetsiz aile 165
mülksüzleştirme 91, 136
müzik 84

N

nakışçılık 84
negatif: ~in emeği 102; ~ özgürlük 105
nesnel: ~ ahlak 107, 112; ~ ahlaksal ilişkiler 113; ~ koşullar 129, 144; ~ tin alanı 101, 107; ~ üretim koşulları 125, 130, 139, 141, 145; ~ varolma koşulları 126; ~ varoluş koşulları 139; ~ yaşam koşulları 136
nesnelleştiren eylemlilik 125
nesnel varoluş 137
nesnesi olmayan özne 137
nüfus 36, 54, 108, 109, 171

O

oligarşi 48
oluş 99, 100, 101, 105, 113, 118
oluşumun mutlak hareketi 144
ontolojik: ~ koşul 127; ~ öncelik 125
organik olmayan: ~ doğa 137, 138; ~ üretim koşulları 133
Ortaçağ 50, 51, 53, 66
ortak: ~ dil 129; ~ eylem 130; ~ gelişim 71; ~ güvenlik 26; ~ kullanım 35; ~ mal 57; ~ mülkiyet 23, 33, 34, 35, 48, 131, 171; ~ mülkiyet tasarımı 33; ~ varlık 125, 129, 132, 133, 137; ~ yarar 71, 167; ~ yerleşim 131
ortaklaşmış eylem 130
oryantal mülkiyet biçimleri 132
otorite(ler) 29, 48, 62, 74, 154, 155
Owen, Robert 121
oyunculuk 84

Ö

öğrenme süreçleri 31
ölçülülük 79, 84
ölü emek 130

öz denetim: ~ 79, 155; ~ pratiği 25
özbilinç 104
özbilinçli: ~ eylemler 102; ~ insanlar 102
özel mülkiyet 25
özel: ~ arazi 39; ~ arazi kullanımı 95; ~ değiş-tokuş sistemi 144; ~ kabile niteliği 131; ~ kullanım 35; ~ mülk 122, 133; ~ mülkiyet(ler) 24, 34, 35, 46, 56, 68, 74, 75, 94, 95, 111, 114, 117, 141, 144, 157, 171; ~ mülkiyeti iptal etme 117
özgecilik 154
özgül zihinsel yetkinleşme yetisi 69
özgür: ~ toplum 105, 119; ~ istenc 113, 114
özgürlük(ler) 25, 29, 38, 46, 57, 64, 68, 69, 74, 76, 77, 79, 81, 83, 85, 87, 91, 92, 97, 104, 105, 121, 122, 133, 134, 135, 141, 150, 151, 153, 159, 160, 164, 173
özne 99, 125, 127, 128, 129, 137, 144
öznel: ~ bencillik durumu 103; ~ çalışma yetisi 139
öznelerarası: ~ ilişkiler 105; ~ etkinlik 105
öznelik 107, 128, 137, 139; ~in bedeni 137
özsayı 82
özel: ~ doğalar 102; ~ varlık 119

P

para kazanma sanatı 48
parlamento 52
paylaşım ekonomisi 60
pederşahi: ~ anlayış 64; ~ mutlakiyetçilik 63; ~ yönetim tarzı 63
Pirenne, Henri 51
planlı sermaye artırımı 54
Platon 23, 24, 25, 27, 29, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 41, 43, 44, 48, 49, 50, 65, 121, 146
Pocock, John 55
politik: ~ kuruluş 74; ~ kuram 89
popüler siyasal iktisat çalışmaları 51
pozitif: ~ hak 64; ~ yasalar 64
pratik bilim 113

- profesyonel ordu 150
Proudhon, Pierre-Joseph 121, 125, 147, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174
- R
- rasyonalizm 67
refah durumu 122
rekabet hâli 73
rekabetçi duygular 71
Robinson 51, 52, 65
Rockmore 106
romantik çağrı 143
Rousseau, Jean-Jacques 56, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 152, 153, 154, 174
Rousseau, 67, 68, 70, 75, 96
ruh 30, 38, 80, 81; ~ dinginliği 80
- S
- sağduyu 24
sağlıklı toplumsallık 158
sahicilik 80
sahip olma: ~ durumu 114; ~ duygusu 34; ~ hakkı 49
sahipsiz dünya 162
sahte imaj 79
sahtekârlık 80
sanat 23, 33, 85
sanayi 52
savaş(lar) 28, 33, 48, 73, 117, 132, 133, 160, 169; ~ sanatı 33
Sayers, Sean 106, 120
Schiller 106
serbest: ~ emek 136, 138; ~ ücretli işçiler 140
serf: ~ formu 133; ~ formunda üretim 133
serflik 51, 52, 53, 133; ~ sistemi 51, 52
sermaye 54, 123, 130, 131, 136, 138, 139, 140, 141; ~ çağı 130; ~nin tarihsel şartı 138
sevgi 30, 34; ~ duygusu 30
sınırlı iş birliği 70
sınırsız ekonomik etkinliği 108
Saint Simon 121
sistem: ~ filozofları 48; ~in kalbi 118
site devletleri 132
sivil toplum 64
siyasal değişim 55
siyasal: ~ anlayışlar 148; ~ düşünce 46; ~ düşünceler tarihi 159; ~ gelişim 55; ~ öğretiler 152; ~ tarih 63; ~ yönetim 30
siyaset 27, 29, 41, 43, 46, 55, 62, 64, 89, 109, 113, 149, 150, 175; ~ kuramı 89; ~ teorisi 62, 64
siyasi: ~ değişim 51; ~ toplumlar 89
Smith, Adam 86, 121, 122, 123, 125, 126, 136, 146, 147
somut: ~ eylem 114; ~ ilişkiler alanı 117; ~ toplumsal ilişkiler alanı 107
sonlu belirlenimler 99
sonsuz devinim 99
sorumluluk 24, 34, 93
sosyal: ~ içgüdü 60; ~ yaşam 132
sosyalist toplum tasarımı 151
sosyalizm 151, 152
sosyalleşme 70
sosyalleşmiş insan 76
sosyolojik evrenleşme 142
sosyo-politik katman 49
soyut: ~ gereksinimler 103; ~ hukuk 112, 115, 117; ~ idealizm 155
sözleşme 45, 56, 57, 62, 64, 73, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 136
sözleşme topluluğu 90
sözleşmecisi: ~ gelenek 135; ~ siyaset teorisi 64
sözleşmecilik 62
statü 90
Stirner, Max 139, 144
- Ş
- şehir devlet 37
şeyin kullanımı 114, 115, 116
- T
- tahakküm ilişkileri 133, 134, 135
takas 59, 61
tanrılar 48
tarım 27, 49, 52, 71, 72, 81, 85, 172

- tarımcılık 32
 tarım-öncesi toplumsal insan 71
 tarımsal: ~ bilgi 54; ~ faaliyet 55;
 ~ kapitalizm 54; ~ teknikler 54; ~
 üretim sistemi 54; ~ ürün(ler) 58,
 61
 tarih 45, 48, 51, 53, 55, 56, 62, 63,
 109, 136, 143; ~ öncesi gelişim 55
 tarihsel evrenselleşme 142
 tarihsel: ~ gelişim teorisi 55; ~ mül-
 kiyet biçimleri 131; ~ olaylar 148;
 ~ teori 55; ~ ilişkiler alanı 101; ~
 ürün 137
 tefecilik 32
 tekel iddiaları 48
 tekelcilik 95
 tekil mülkiyet 137
 teknoloji 59
 tembelin lüksü 169
 temel: ~ doğal eğilimler 55; ~ insani
 özellikler 77, 89
 teoloji 123
 ticaret 32, 47, 52, 59; ~ ilişkileri 59
 tin: ~ alanları 101; ~ aşaması 101
 tinsel: ~ gelişim 119; ~ yetenekler
 117
 tinsellik 104, 105
 tiyatro 162
 topluluk 89, 90, 92, 102, 157, 173;
 ~un iradesi 92
 toplum(lar) 24, 25, 33, 42, 48, 50,
 67, 68, 70, 74, 75, 76, 77, 80, 81,
 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 94,
 95, 97, 102, 106, 108, 109, 110,
 119, 122, 127, 135, 138, 141,
 142, 144, 150, 151, 152, 153,
 154, 157, 160, 170, 174; ~ biçim-
 leri 127; ~daki sorunlar 149; ~un
 baskısı 152; ~un erdemi 24; ~un
 genel talepleri 103; ~un ortak iyi-
 si 23; ~un refahı 37; ~un sınıfları
 24
 toplumsal: ~ barış 149; ~ kılık 42; ~
 ürün 145; ~ dayanışma 110, 119;
 ~ determinizm 155; ~ devlet 95; ~
 dinamikler 118; ~ düzen 148, 149,
 155; ~ düzey 87; ~ gelişim 56; ~
 gereksinimler 103; ~ hayatı yönet-
 me 27; ~ hiyerarşi 25, 49; ~ içgü-
 dü 154, 158; ~ ilişkiler 101, 105,
 107, 112, 115, 118; ~ normlar 25;
 ~ ön yargılar 77, 87; ~ sınıf 51;
 ~ sözleşme 89, 92, 94, 96; ~ sözleşme
 devleti 91, 94, 95; ~ yaşam 152,
 157, 158; ~ yapı 119
 toplumsallaşmış insan 71
 toplumsallık 42, 102, 103, 104, 107,
 111, 119, 129, 154
 toprak: ~ın değeri 46; ~mülkiyeti 89,
 92, 136, 137
 törellik 107, 129
 töz 99, 132
 tözsel varlık 117, 118
 tutkular 79
 tüketim toplumu 109
- U
 ussal müzakere 26
 ussallık 104
 uygar bireyler 153
 uygarlık birikimi 143
- Ü
 ücretlendirme sistemi 141
 ücretli: ~ emek 123, 126, 130, 131,
 141, 143, 145; ~ emek sistemi 141,
 145; ~ işçilik 46, 54
 üçkâğıtçılık 73
 üreten özne 125, 127
 üretici: ~ sınıf 49; ~ kesim 50; ~nin
 doğal varoluş koşulları 138; ~nin
 varoluş koşulları 127; ~ özne 128;
 ~ sınıf(lar) 24, 38, 49
 üretim 25, 27, 35, 50, 54, 55, 105,
 109, 122, 123, 124, 125, 126,
 127, 128, 129, 130, 131, 133,
 135, 136, 137, 138, 139, 140,
 141, 142, 143, 144, 145, 148,
 166, 167, 169, 172; ~ araç(lar)
 ı 25, 27, 50, 128, 135, 139, 145,
 172; ~ araçlarının mülkiyeti 141;
 ~ güçleri 143; ~ ilişkisi 105; ~in
 dışsal en ilk koşulu 125; ~in nes-
 nel koşulları 125, 130
 üretme biçimi 137
 üründe ortak kullanım 35

V

vahşi yerler 129
varlık 23, 39, 77, 104, 105, 107,
141, 164, 166
veba: ~ öncesi dünya 53; ~ salgını 53
vergi 51, 92, 93, 94
vergileendirme 92, 93, 94; ~nin yükü
92; ~ politikası 93, 94

Y

yabancı: ~ irade 134, 135; ~ mülki-
yet 130, 138, 141; ~ yaşam alanları
133
yabancılaşma 70, 117
yağmacılık 30, 32
yaldızcılık 84
yalıtılmış monadlar 145
yararlılık 70, 116
yaratıcı: ~ emek tasarımı 106; ~ et-
kinlik 105; ~ güçler 143
yaratıcılık 69, 70
yardımlaşma 35
yasa(lar) 36, 41, 55, 58, 64, 75, 76,
79, 93, 112, 130, 150, 151, 158,
161, 172, 173; ~ın egemenliği 150
yasal yükümlülükler 37
yasalılık durumu 56
yasama gücü 65
yaşam: ~ standardı 108; ~a hizmet
163; ~ alanı 131; ~ biçimi 96, 127;
~ın akışı 87
yaşama: ~ hakları 108; ~ tarzı 68
yazarlık 84

yeni: ~ mülkiyet biçimi 139; ~ yöne-
tim 90
yeniden üretim 128, 129, 136, 138
yerleşik hayat 131
yeterlilik sınırlaması 59
yeti 26, 31, 69, 164
yoksulluk 41, 93, 107, 108, 109,
110, 111, 119; ~un sistemi 108; ~
sorunu 107, 110
yöneten: ~in erdemi 37; ~ yönetilen
ilişkisi 27, 28
yönetici: ~ ruhlar 48; ~ sınıf 24, 33
yöneticilik erdemi 49
yönetim: ~ anlayışı 93; ~ biçimi 63,
64; ~ kuralları 64; ~ şekilleri 48; ~
tarz(lar)ı 40, 48, 63
yönetme: ~ yeteneği 26; ~ yetkisi 26
Yunan: ~ ırkı 38; ~ köleliği 29; ~ kül-
tür paradigması 50; ~ toplumu 109
yurttaşlar: ~ın erdemleri 40; ~ın iş-
levleri 40
yurttaşlık: ~ toplumu 107, 108, 109,
110, 111, 112

Z

zekâ 38
zenginlik 49, 86, 87, 109, 142, 143;
~ karşıtı söylem 49
zihin gücü 82
zilyetlik 171, 172
zorbalık 89, 92
zorunluluk yasası 82